

Dr. sc. SEADA BRKAN

University of Sarajevo, Faculty of Philosophy

Univerzitet u Sarajevu, Filozofski fakultet

Izvorni naučni rad / Original scientific paper
UDK/UDC821.124.09 Velleius Paterculus G.

DOI: 10.54524.2490-3930.2023.85

Primljen / Received: 5. 6. 2023.

Prihvaćen / Accepted: 15. 8. 2023.

Kolektivna agentivnost i toposi u funkciji gradnje rimskog nacionalnog i nadnacionalnog identiteta u historiografskom narativu V. Paterkula

Apstrakt: Jezik kao lingvistička manifestacija vanjezičkih iskustava često je u funkciji stvaranja i izražavanja društvene nejednakosti. Pored toga što sudionici jednoga društvenoga realiteta gotovo nikada nisu društveno jednaki, a to znači da neko ima moć nad drugima, lingvistička preslika tih odnosa uvijek polazi od autora koji ima moć kontroliranja konteksta; praktični instrumentarij su njegovi vlastiti leksički i gramatički izbori kao i njihovo svjesno i ciljano kombiniranje. Ovaj rad fokusirat će se upravo na uočavanje i izdvajanje, analizu i interpretaciju autorskih izbora V. Paterkula u okviru kolektivne agentivnosti i toposa kojima se rimski nacionalni identitet gradi, a potom i pozicionira kao nadmoćan nad identitetima naroda s kojima su Rimljani dolazili u dodir. Iako autorima iz I st. n. e. jezičke strategije, kojih ćemo se u ovome radu dotaknuti, nisu bile dostupne, budući da prije 20. stoljeća nisu bile niti opisane niti definirane, oni su ih u svome spontanom pisanju posve nesvjesno koristili; stoga i ovi tekstovi, kao i savremeni, podliježu lingvističkoj analizi, interpretaciji i kritici upravo po smjernicama savremenih jezičkih kriterija. Rad će ponuditi jednu od mogućih metoda analize konstruiranja nacionalnog i nadnacionalnog identiteta jednoga naroda u historiografskom diskursu; analiza će se temeljiti na diskurzivnim strategijama i makrostrategijama koje nudi diskurzivno- historijski pristup te na empirijskim podacima objedinjenim u tabelarnim pregledima. Neizostavan dio analize bit će i kritika analitičara koja polazi od demokratskih normi, ljudskih prava i kriterija racionalne argumentacije iz današnjeg vremenskog, kulturološkog i političkog konteksta jer svrha kritičkih studija diskursa i jeste razotkriti i ukazati na to kako se dominacija, tj. zloupotreba društvene moći i nejednakost realizuju i reprodukuju u tekstu i govoru, ali i na to kako im se suprotstaviti u društvenom i političkom kontekstu (van Dijk 2001, 352).

Ključne riječi: *nacionalni i nadnacionalni identitet, diskurzivne strategije i makrostrategije, toponimi, leksički i gramatički izbori, kolektivna agentivnost i topoi.*

Abstract: Language, as the linguistic manifestation of extralinguistic experiences, often functions as a means for the creation and expression of societal inequality. In addition to the fact that the participants of social reality are almost never socially equal, which means that someone has power over others, the linguistic reflection of those relationships always derives from the author, who has the power to control the context; his practical instrumentation comes from his own lexical and grammatical choices, as well as their conscious and targeted combination. In this paper, the focus is on noticing and distinguishing, and analyzing and interpreting the choices of V. Paterculus as an author within the framework of collective agency and the topoi with which the Roman national identity is first built, and then positioned as superior to the identities of the peoples with whom the Romans came into contact. While for authors from the 1st century A.D. the language strategies touched on in this paper were not available, since they were neither described nor defined before the 20th century, ancient writers used them completely unconsciously in their spontaneous writing; therefore, these texts, as well as modern ones, are subject to linguistic analysis, interpretation and criticism precisely according to the guidelines of modern language criteria. In this paper one of the possible methods of analysis of the construction of the national and supranational identity of a nation in the historiographical discourse will be offered; the analysis will be based on discursive strategies and macro-strategies offered by the discursive-historical approach and based on empirical data gathered in tabular reviews. An indispensable part of the analysis will be the analyst's criticism, which derives from democratic norms, human rights and the criteria of rational argumentation from today's temporal, cultural and political context, because the purpose of critical discourse studies is to expose and point out how domination, i.e., the abuse of social power and inequality, are realized and reproduced in text and speech, but also on how to oppose them in a social and political context (van Dijk 2001, 352).

Keywords: *national and supranational identity, discourse strategies and macrostrategies, toponyms, lexical and grammatical choices, collective agency and topoi.*

1. Uvodna razmatranja

Identitet jednoga naroda, pa ni nacionalni, nije fiksna kategorija; on se gradi, mijenja, prilagođava i nadograđuje pod utjecajem kulturološkog, društvenog, političkog, ekonomskog i historijskog konteksta.¹ Kako se ove promjene i prilagodbe dešavaju spontano i prilično sporo, sudionici društvenih zajednica obično ih nisu ni svjesni kao što nisu svjesni ni činjenice da se njihov nacionalni identitet javlja

¹ Van Dijk 2007, 11; Fairclough 1989, 146.

kao ishod navedenih društvenih praksi. Snažan poticaj ovim prilagodbama su međusobne interakcije različitih naroda koje i jednima i drugima donose nove kulturološke i društvene navike i običaje bez obzira na to da li se radi o miroljubivim trgovačkim ili ratnim dodirima. Prisutnost novoga modela ponašanja neminovno utiče na mijenjanje navika domicilnog stanovništva. U ovisnosti od prirode, interakcije mijenjanja i prilagodbe u gradnji nacionalnog identiteta nisu uvijek usmjerene na kulturološka i društvena zbližavanja dvije različite zajednice, nego vrlo često, pogotovo u kontekstu oružanih sukoba i osvajačkih politika, i na razvijanje sve većih razlika među njima. To je općenito sasvim očekivana reakcija na kulturu, običaje i navike naroda koji napada i pokorava.

Valja naglasiti da se rimski nacionalni, a potom i nadnacionalni identitet gradio upravo unutar vojno-osvajačkog konteksta i one vrste dodira u kojima su jedni ostajali pokoreni, a drugi osvajači. Ovakvi konteksti neminovno grade nejednake odnose moći u kojima se pokorenima nameću sistemi vrijednosti nadmoćnih; pobjednici identificiraju svoj nacionalni identitet vlastitim konvencijama i zakonitostima ponašanja, a njihovim nametanjem i pozicioniranjem iznad konvencija i sistema vrijednosti *drugih*, vlastiti nacionalni identitet pretvaraju u nadnacionalni. Tada on postaje pokazatelj privilegiranosti te društvene skupine nad *ostalima*.

Historiografski narativi, u nastojanju autorā da ponude što širi prikaz dešavanja i vrijednosnih sistema ciljane epohe, često zanemaruju i ignoriraju individualni identitet, osim ako su u pitanju vladari i druge ugledne ličnosti. Antički historiografi, ali jednako tako i epski i dramski autori, nerijetko inzistiraju na kolektivnim identitetima i njihovom razgraničavanju na temelju različitosti. Njihovo razdvajanje uključuje kategorizacije po skupinama uz koje vežu općenite ili specifične zakonitosti ponašanja po kojima se ciljane društvene zajednice razlikuju. Pojedinci se, po određenim kulturološkim, jezičkim i drugim društvenim konvencijama, identificiraju kao pripadnici određene skupine pa se uz termin *identitet* sasvim očekivano vežu identitetske kategorije: *nacija, kultura, jezik* i sl., čime ćemo se baviti u ovome radu.

Rad će ponuditi analitičke parametre koji ukazuju na kvalitativne elemente autorovog diskursa u funkciji gradnje rimskog nacionalnog i nadnacionalnog identiteta. U praktičnom smislu analiza će biti usmjerena na autorove lingvističke izbore: kolektivnu agentivnost, topose te neke od toponima koje koristi kao smjernice gradnje strukture moći, a potom i nadmoći rimskoga naroda nad *drugima*. Ovi jezički izbori bit će analizirani i interpretirani u okviru strategija i makrostrategija diskurzivno-historijskog pristupa koje su poslužile kao izvrstan lingvistički instrumentarij za postizanje ovoga specifičnoga cilja (gradnje nacionalnog/nadnacionalnog identiteta); makrostrategije su unutar diskurzivno-historijske metode ciljano opisane i

definirane kao makro-funkcije koje se tiču ove specifične društvene pojavnosti. One su prema svojoj svrsi definirane kao *konstruktivne, transformacijske, asimilacijske i disimilacijske/destruktivne*²; valja istaknuti da se one vrlo često prepliću jer, kako su pojedine strategije u odnosu suprotnosti, tako prisustvo jedne uvjetuje istovremeno prisustvo druge.

2. Teorijski okvir

Analiza odabranih primjera iz *Rimske historije* V. Paterkula pokazat će da je autor tendenciozno gradio nacionalni, a potom i nadnacionalni identitet vlastitog naroda prikazujući često sisteme vrijednosti *drugih* kao inferiorne *rimskim*. Cilj je prepoznati i identificirati diskurzivne strategije koje nudi DH pristup, a potom i makro-strategije koje je opisala i definirala lingvistica R. Wodak kao dodatni instrumentarij u gradnji nacionalnih identiteta različitih naroda. Pregled diskurzivnih strategija DH pristupa, njihovih ciljeva i jezičkih sredstava kojima su iskazane dajemo u sljedećoj tabeli:

Tabela 1. Prilagođeno tabeli Reisigl M. 2017, 95.

Diskurzivne strategije	Jezička sredstva	Ciljevi
<i>nominacija</i>	lična imena, lične zamjenice, toponimi, glagoli koji označavaju radnje i procese;	imenovanje društvenih aktera, fenomena, događaja i procesa;
<i>predikacija</i>	stereotipi, vrednovanje; pridjevi, eksplicitni predikati i usporedbe, aluzije, evociranja;	karakterizacija i kvalifikacija (pozitivna ili negativna) društvenih aktera, fenomena i procesa;
<i>argumentacija</i>	toposi, premise, stereotipi, impliciranje, aluzije;	propitivanje, opravdavanje/opovrgavanje tvrdnji koje se smatraju istinitima/neistinitim;
<i>perspektivizacija</i>	deiksa, nepravni govor, logički konektori, veznici;	pozicioniranje autorovog ili govornikovog stava u odnosu na tvrdnju (slaganje ili distanciranje);
<i>intenzifikacija/mitigacija</i>	deminutivi i augumentativi, modalni izrazi, hiperbola, litota, upravni/nepravni govor itd.	naglašavanje ili ublažavanje ilokucijske snage te epistemički ³ i deontički status iskaza.

² Wodak *et al.* 1999, 33.

³ *epistemički* – zasnovano na spoznaji, znanju i vjerovanju; *deontički* – zasnovano na dužnosti. Epistemički i deontički se ovdje odnosi na status modalnog izraza, prije svega, modalnih glagola. Jedan te

Makrostrategije su, prema vlastitoj svrsi, definirane kao:

- *Konstruktivne* (uključujući strategiju *opravdavanja i relativiziranja*);
- *transformacijske*;
- *asimilacijske* i
- *disimilacijske/destruktivne* strategije⁴.

U antičkom historiografskom diskursu, kao i u savremenom političkom, kojim se uglavnom i bavi DH pristup, *konstruktivne* strategije primjenjivane su za konstrukciju nacionalnih identiteta, i to putem identificiranja sudionika kao pripadnika jedne društvene zajednice, promicanja njezinog jedinstva i solidarnosti pripadnika, ali jednako tako i isticanjem razlika u odnosu na *druge*. Pri tome, često ciljani nacionalni identitet je potrebno *zaštititi, podržati i sačuvati*; on je *ugrožen* čime se inzistira na negativnoj markiranosti suprotstavljenih identiteta *drugih*. Unutar ove strategije autori često posežu za strategijom *opravdavanja i relativiziranja*, i to u situacijama u kojima je nacionalni identitet *mi* grupe doveden u pitanje u okvirima diskurzivne konstrukcije njezine nacionalne historije; time se nastoji opravdati ili relativizirati prijašnji status nacionalnog identiteta legitimiziranjem događaja iz prošlosti.

Strategija *transformacije* usmjerena je na transformisanje već ustanovljenog nacionalnog identiteta i njegovih odlika u okviru onoga kojeg je autor ciljano osmislio, strategija prepoznatljiva u Paterkulovoj subjektivnosti – pretjerivanju, veličanju, uzvisivanju rimljanstva. Strategija *asimilacije* temelji se na *sličnosti*; primjenom ove makrostrategije autori grade okvire prostorne i vremenske sličnosti i homogenizacije dešavanja koja se tiču nacionalnog identiteta vlastitog naroda kao i identiteta *drugih*. S druge strane, strategija *disimilacije/destrukcije* polazi od *različitosti*; ona inzistira na vremenskoj, prostornoj, kulturološkoj i bilo kojoj drugoj heterogenosti svih dimenzija jedne društvene pojavnosti, a koje se tiču nacionalnog identiteta skupine *mi* u odnosu na *druge*.

Navedene diskurzivne makrostrategije, realizirane različitim lingvističkim izborima, često su u funkciji teorije *argumentacije* (navedene u tabeli) jer pružaju obilje toposa kojima se opravdava i legitimizira činjenje skupine *mi*, dok se istovremeno delegitimizira činjenje skupine *oni*. To nas dovodi do zaključka da su one, u ovome

---

isti modalni glagol, npr. u bos. “morati”, može imati oba značenja. “Mora da je to njen brat”, u ovom primjeru “morati” ima epistemičko značenje, jer donosimo zaključak na osnovu nekih naših ranijih znanja ili onoga što smo čuli. “Moraš biti u krevetu u 9 sati”, ovdje “morati” ima deontičko značenje; podrazumijeva obligaciju i hijerarhijski odnos između sagovornika, gdje osoba koja ima moć može onaj koji nema narediti nešto.

⁴ Wodak *et al.* 1999, 33.

slučaju gradnjom nacionalnog i nadnacionalnog identiteta jednoga naroda, u službi diskursa koji ima određene historijske i političke ciljeve.

3. Analiza, interpretacija i kritički osvrt na odabrane primjere

U sljedećim primjerima ukazat ćemo na načine manifestiranja autorove svijesti o veličini rimskoga naroda i njegovog nacionalnog identiteta, na njegovu svijest o vlastitoj pripadnosti *nadmoćnoj* naciji, kao i na svijest o postojanju organizacije i društvene hijerarhije kod *drugih* čime ih spontano priznaje kao zasebne društvene zajednice – narode.

3.1. Kolektivna agentivnost

Barbari, hostes/hostilis/hostile (neprijatelj/neprijateljski), Germani, Illyrii, Delmati

V. Paterkul u svojoj *Rimskoj historiji* pet puta koristi leksem *barbari*. Iako autor ne pokazuje izravne mržnje prema *barbarima*, osim kada oni svojim vojnim uspjesima ugrožavaju Rimljane, impliciranim značenjima teksta on će ih često uniziti u pogledu nacije, kulture i običaja te ih na taj način pozicionirati daleko ispod rimskog sistema vrijednosti.⁵ Iz analitičke perspektive uočavamo da se ovim leksičkim izborom ostvaruju tri različite diskurzivne strategije: *nominacija* – njome se imenuje određena društvena skupina i *predikacija* koja u sistemu drugih naroda implicira isključivo negativnosti u kulturološkom i društvenom kontekstu. Obje ove strategije gotovo redovno prati *intenzifikacija/mitigacija* sve u ovisnosti od toga na koju stranu su usmjerene, odn. u ovisnosti od autorovog cilja: s jedne strane intenzificira se pozitivno i dobro na rimskoj strani, a ublažava loše, dok se kod *drugih* naglašava negativna dimenzija vrijednosti, a ublažava i umanjuje sve pozitivno. U ovakvom postupku prepoznamo van Dijkov ideološki kvadrat⁶.

Povremeno autor ipak ne uskraćuje *barbarima* ili *neprijateljima* dostojanstvo kakvo uživaju u vlastitom okruženju i društvenoj organizaciji ili im pripisuje dobru vojničku sposobnost. Ponekad to čini jer im objektivno i nepristrano to dostojanstvo i sam priznaje, a ponekad ovakav postupak koristi samo u svrhu veličanja rimske snage, ugleda i moći: Rimljani su se morali sukobljavati sa *golemom silom*, gotovo sebi ravnom.

Iz susreta sa protivničkom vojskom s druge strane rijeke Albe, Paterkul ovako opisuje jednog od uglednih ljudi iz tog naroda:

⁵ O odnosu Rimljana prema *Barbarima* pročitati u dodatnoj literaturi.

⁶ Van Dijk 2003, 44.

... *unus e barbaris aetate senior, corpore excellens, dignitate, quantum ostendebat cultus, eminens, cavatum, ut illis mos est, ex materia conscendit alveum solusque id navigii genus temperans ad medium processit fluminis et petiit, liceret sibi sine periculo in eam, quam armis tenebamus, egredi ripam ac videre Caesarem.* (Vell. 2. 107. 1)

... *jedan od barbara* starije dobi, visok uzrastom, a dostojanstvom, koliko je pokazivala njegova nošnja, istaknut, popeo se u izdubljeni čun od drveta, kakav je u njih običaj, te je sam upravljajući tom vrstom plovila, pošao do sredine rijeke i zamolio da mu se dopusti da bez pogibli izade na onu obalu koju smo mi držali oružjem – i vidi Cezara.⁷

U navedenom primjeru autor koristi dvije *nominacije* sudionika: *jedan od barbara* i *Cezar*. U prvoj nominaciji eksplicitno se unosi i *predikacija* negativnog karakteriziranja pripadnika drugoga naroda kao i njegovo inferiorno pozicioniranje u odnosu na *Cezara*. Ovim vanjskim nametanjem identitetske kategorije različitosti autor također istovremeno iskazuje poimanje samoga sebe kao pripadnika *nebarbarskog* naroda – *perspektivizacija* autora. Slijedi niz *predikacija* uz lik *barbarina*: *starije dobi, visok uzrastom, istaknut dostojanstvom*; one su praćene strategijom *mitigacije* kojom autor postiže dojam objektivnosti ublažavajući negativan sadržaj leksičkog izbora *barbari*. Dojmu objektivnosti doprinosi i klauza *što se moglo vidjeti po njegovoj nošnji* koja se nadovezuje na *predikaciju dostojanstvom istaknut*, a kojom Paterkul implicitno vrednuje *barbare* kao narod sa vlastitom kulturom, unutarnjom društvenom organizacijom, hijerarhijom i ćudoređem. Ovdje imamo blage naznake *asimilacije* samo u smislu da autor *drugima* priznaje da su narod po svojoj društvenoj strukturi i organizaciji kao i Rimljani. Međutim, čitav taj sistem vrijednosti pozicionira ispod rimskoga samo jednim leksičkim izborom, *barbari*. Konačno, ovdje se osjeća snažno prisustvo makrostrategije *disimilacije* praćene distanciranjem i inzistiranjem na razlikama između *rimskog* i *nerimskog* kao i opozicije *mi/oni* gdje se prva skupina identificira kolektivnim *mi*, kojem pripada moćni pojedinac *Cezar*. Ovim oponiranjem nameće se negativna percepcija *drugih*, a pozitivna percepcija *nas*.

U nastavku poglavlja Paterkul opisuje obraćanje *barbarina* rimskom vojskovođi kojim ne čini ništa drugo do li unižavanja samoga sebe i svoga naroda priznavajući Rimljanina bogom, čiju je ruku *ishodio dotaknuti*, nazivajući susret s tim rimskim božanstvom najsretnijim danom u svome životu. Opozicija *mi/oni* ponovo je snažno istaknuta navodom da je Cezar *pobjednik nad svim narodima i mjestima koje je posjetio*. U navedenoj tvrdnji, pogotovo u kontekstu u kojemu se uglednik

⁷ Prijevodi odabranih primjera u članku vlastiti su prijevodi autora članka.

iz protivničkog naroda divi Cezaru i priznaje mu božanski status, prepoznamo strategiju *opravdavanja/relativiziranja*: Cezarov status pobjednika nad svim drugim narodima ovakvim postupkom *barbarina* u potpunosti se opravdava.

Nominacije, suprotstavljene jedna drugoj, autor koristi i u primjeru:

Ita placebat barbaris numerus suus, ita fiducia virium, ut ubicumque Caesar esset, nihil in se reponerent. (Vell. 2. 112. 3)

Barbari su se tako malo ponosili svojim brojem, tako malo pouzdavali u svoje snage da, gdje se god nalazio **Cezar**, nisu imali vjere u sebe.

Ovdje se prepliću dvije, na prvi pogled nespojive diskurzivne strategije, *konstruktivna* i *disimilacijska*, ali koje upravo u odnosu suprotnosti grade snažan diskurzivni efekt u smislu nejednakih odnosa moći. Učinkovitost je postignuta vještim kombiniranjem ovih strategija od kojih je *različitost* protivničke vojske sasvim jasno iskazana ne samo leksičkim izborom *barbari*, nego i *predikacijama* koje ukazuju na njihovu brojnost, slabo samopouzdanje i nedostatak vjere u sebe, te impliciranim *konstruiranjem* rimskoga identiteta veličanjem moći rimske vojske i slave njezinih vojskovođa. Ovdje također prepoznamo strategiju *argumentacije* jer Cezarovo prisustvo je argument kojim se protivnička vojska i prije sukoba, iz vlastitog straha, osuđuje na poraz.

Nadalje, autor leksem *barbarin* ovako veže za Arminijevo⁸ ime:

... iuvenis genere nobilis, manu fortis, sensu celer, ultra barbarum promptus ingenio, nomine Arminius,... (Vell. 2. 118. 2)

... mladić plemenita porijekla, snažne ruke i oštra uma, po odvažnosti svog duha daleko iznad barbarina, imenom Arminije,...

Predikacijom *daleko iznad barbarina* još jednom je ukazano na raskorak između *Rimljanina* i *nekoga drugoga*. Strategiju *disimilacije* ovdje prati *intenzifikacija*, tj. inzistiranje na negativnoj karakterizaciji *drugih* i odlučnim odbijanjem da se *Rimljanin*

⁸ Arminije (vjerojatno latinizirani oblik germanskog imena Hermann), sin herušćanskog kneza Segimera, sa svojim je bratom Flavom stupio u rimsku službu. Dobio je rimsko građansko pravo i status rimskog viteza, te je proglašen prijateljem rimskog naroda (*amicus populi Romani*). Po povratku u svoju zemlju postao je knez Herušćana i oženio se, protiv volje njezina oca, Tuzneldom, kćerkom herušćanskog kneza Segesta. Potom je pripremio i podigao ustanak protiv Rimljana, napao tri Varove legije i uništio ih u Teutoburskoj šumi 9. posl. Kr., oslobodivši time sjevernu Germaniju. Nastavio je borbu i protiv Germanika, pri čemu je izgubio ženu Tuzneldu, koju je njezin otac, prijatelj Rimljana, predao Germaniku. Ubili su ga vlastiti rođaci. Nijemci ga slave kao narodnog junaka, onako kao što Francuzi slave Vercingetoriksa.

na bilo koji način poistovijeti s odlikama drugoga naroda; on se svakako mora distancirati od *drugoga/barbarina*.

Marodobuja⁹, kralja naroda Markomana, naziva *barbarinom po narodnosti* iako iz nizanja predikacija koje slijede jasno vidimo da ga kao kralja uopće ne potcjenjuje; niti poriče njegovo kraljevsko porijeklo niti položaj, niti njegove vojničke i vladarske sposobnosti. Međutim, očito je da inzistiranjem na predikaciji *barbarin po narodnosti* autor, možda i nesvjesno, razotkriva da se svi *nerimljani* doista pozicioniraju kao *barbari*. Podjela na *mi/oni* ovdje je također unesena kao očita nemogućnost poistovjećivanja sa kulturološkom i nacionalnom kategorijom *drugoga* što je implicitno uvedeno jasnim razdvajanjem od *drugih* upotrebom nominacije *Rimljani* kao i predikacije o *nadmoćnom rimskom oružju*. Ovdje se najsnažnije očituje identitetski raskorak između *rimskog* i *nerimskog*.

Maroboduus, genere nobilis, corpore praevalens, animo ferox, natione magis quam ratione barbarus, non tumultuarium neque fortuitum neque mobilem et ex voluntate parentium constantem inter suos occupavit principatum, sed certum imperium vimque regiam complexus animo statuit avocata procul a Romanis gente sua eo progredi, ubi cum propter potentiora arma refugisset, sua faceret potentissima. (Vell. 2. 108. 2)

Maroboduj, plemenita roda, veoma snažna tijela, prkosna duha, barbarin po narodnosti, više nego po pameti, nije stekao među svojim ni nenadanu, ni slučajnu, ni nestalnu vlast, ni vlast koja se osnivala na volji njegovih roditelja, nego je skupio u duši svoje pouzdano gospodstvo i kraljevsku moć i odlučio, odvrativši svoj narod daleko od Rimljana, krenuti onamo gdje bi svoje učinio najmoćnijim, kad se povuče zbog nadmoćnijeg rimskog oružja.

Od spomenutih pet upotreba leksema *barbarin*, autor ga samo jednom veže i za pripadnika vlastitog naroda, i to u formi predikacije: *sermone barbarus – barbarin po govoru*; međutim, valja naglasiti da se ovdje ipak radi samo o jednoj u nizu negativnih osobina jednoga mladića, pojedinca, a nikako o predikaciji kojom se karakterizira čitav narod. Stoga, osim ove predikacije, u primjeru koji slijedi, a kojim se opisuje

⁹ Maroboduj, ili Marobod (Marbod), kralj Markomana; kao mladić nalazio se u Rimu i bio je odgojen na Augustovu dvoru, gdje je postao Augustov ljubimac. Kad se vratio u domovinu, ujedinio je plemena u snažnu državu, te je tako postao preopasan za Rimljane. August je uputio na njega vojsku s Dunava pod Tiberijevim zapovjedništvom, na što se on, da izbjegne izravan udar, s područja srednjega toka Labe povukao u područje današnje Češke. Tiberije je, međutim, zbog panonsko-dalmatskog ustanka 6-9. posl. Kr. i Varova poraza u Teutoburškoj šumi 9. posl. Kr. morao odustati od pohoda na njegovo kraljevstvo i nagoditi se s kraljem da zaštiti sebi leđa. U borbama suprotstavljenih germanskih plemena, što su ubrzo uslijedile, Maroboduj je, svladan od svog suparnika Arminija, morao potražiti spas kod Rimljana. Ostatak svoga života (18 godina) proveo je u miru u Raveni.

karakter mladića, ne možemo prepoznati niti jednu makrostrategiju kojom se rimski nacionalni identitet gradi, veliča, niti razlikuje od *tuđeg*. Prisutna je blaga *disimilacija*, i to u aluziji da ono što nije pohvalno u znanju i govoru mladića nije niti *rimsko*:

Hic adulescens erat studiis rudis, sermone barbarus, impetu strenuus, manu promptus, cogitatu celer, fide patri dissimillimus, libertorum suorum libertus servorumque servus, speciosus invidens, ut pareret humillimis. (Vell. 2. 73. 1)

Taj je mladić bio neobrazovan, barbarin po govoru, nagao u napadu, spreman na tuču, brz u razmišljanju, pouzdanošću nimalo nalik svom ocu, oslobođenik svojih oslobođenika, rob svojih robova, zavidan uglednicima tako da je bio ponizan najvećim podlacima.

Lekseme *hostes/hostilis/hostile*, dakle u imeničkoj, pridjevskoj ili priložnoj upotrebi autor koristi znatno češće od leksema *barbari*: 55 puta. Upotreba ovih leksema uvjetovana je specifičnim kontekstom, vojnim okruženjem u kojem se dvije strane sukobljavaju, ratuju; suprotna strana, iz perspektive Rimljana, definirana je redovito kao *neprijateljska* jer su sudionici (rimski) u situaciji u kojoj se od druge strane gubi život. *Nominacija* je, dakle, produkt okruženja u kojem je egzistencija sudionika izravno ugrožena pa su i *predikacije* kojim su sudionici *neprijateljske* strane okarakterisani, očekivano negativne.

Autor često *nerimljane* imenuje nazivom naroda; evo osvrta na nekoliko takvih izbora jer je u radu, zbog ograničenosti duljinom, nemoguće analizirati svaki primjer upotrebe ovakvih leksičkih izbora:

Autor *Germane* spominje sedam puta nazivajući ih ponekad i ... *golemom silom - immanis vis* (C. 12) uvažavajući ih tako kao protivnika dostojnog značajne pripreme vojne strategije prije bilo kakvog sukoba. Paterkul to ipak čini smišljeno i ciljano: njihovom brojnošću ističe silu s kojom se rimska vojska morala sukobiti; što je veća *neprijateljska* sila, veća je i slava rimske pobjede. U ovakvom postupku autora prepoznamo makrostrategiju *transformacije*: doista se neprijateljska strana, jedna od brojnih koje nisu ravne rimskoj, transformira u *silu* s kojom se valja suočiti. Ovdje se također prepliću dvije makrostrategije na prvi pogled potpuno nespojive: *asimilacija* i *disimilacija*. Prva je ostvarena aludiranjem na sličnost Germana s Rimljanima u pogledu brojnosti: *Germani* su brojni što ih čini i značajnom vojnom silom, ali je neznatna snaga *asimilacije* u odnosu na *disimilaciju* jer je inzistiranje na različitosti u smislu neprijateljstva ipak znatno snažnije od odnosa sličnosti. Glede primarnih diskurzivnih strategija, očito je da se na nominaciju *golema sila* koju prati intenzifikacija fokusirana na veličinu protivničkog naroda, nadovezuje predikacija *tolikih neprijatelja*, kao sasvim jasna karakterizacija toga naroda kao *neprijatelja*.

U primjeru *Fracti Langobardi, gens etiam Germana feritate ferocior* (C. 106) - *Savladani Langobardi, narod suroviji i od germanske surovosti*, autor predikaciju kojom Langobarde opisuje kao divlji i surov narod, dvostruko iskorištava: njome istu karakteristiku pripisuje i Germanima; ova strategija je praćena *intenzifikacijom* usmjerenom na pojačano kriminaliziranje naravi i jednoga i drugoga naroda što je u formalnom pogledu ostvareno leksemom *etiam* (čak). Na germanskoj surovosti autor inzistira i u 120. poglavlju vrlo snažnim leksičkim izborima u zavisnoj vremenskoj rečenici: *Cum in captivos saeviretur a Germanis...*, *Dok su Germani divljali nad zarobljenicima...*; pokazatelj ideološke motiviranosti autora u ovome primjeru svakako je nominacija procesa *divljali* koja je praćena intenzifikacijom, pojačavanjem negativnog karakterisanja prirode ovoga naroda, aluzijom na primjesu životinjskog instinkta u njihovom ponašanju. U istome poglavlju Paterkul ciljano bira nominacije *immensis Germanorum copiis - nebrojene čete Germana* i *vis hostium - sila neprijatelja* te ih na taj način sasvim jasno pozicionira na suprotnu, snažnu protivničku, neprijateljsku stranu. Isticanje njihove brojnosti i snage autoru je poslužilo kao sredstvo veličanja hrabrosti i vještine pojedinca, rimskoga pretora L. Cedicija, kao i neustrašivosti rimske vojske koja je *mačem izborila povratak ka svojima* iz tako neprobojnog okruženja.¹⁰

Spominjanje drugih naroda u ovakvome kontekstu sasvim je očekivano budući da su Rimljani s njima uglavnom ratovali, izlazili su iz svojih granica, ulazili na tuđi teren, osvajali ga dok su im se drugi u tome suprotstavljali. Na način na koji spominje Germane, Paterkul govori i o drugima: Ilire i njihovu domovinu spominje 9 puta, Delmate i njihovu zemlju 11 puta, Panonce i Panoniju 12 puta. U nizu zemalja i naroda koje su Rimljani pokorili, u 39. poglavlju autor, dovodeći u pitanje svoju sveprisutnu implikaciju da je *rimski* nacionalni identitet *ugrožen*, da mu je *zaprijećeno*, da ga treba *braniti* jer, u namjeri da pohvali hrabrost, poduzetnost i vještinu Rimljana, sasvim eksplicitno svjedoči o njihovom stalnom napadanju i ugrožavanju identiteta *drugih*. Paterkul spominje i Ilire i Delmate od kojih je *Tiberije Cezar iznudio čvrsto priznanje pokornosti* (*Ti. Caesar certam parendi confessionem... Illyriis Delmatisque extorsit.*) Ovo je očiti primjer demonstriranja rimske dominacije¹¹, a s druge strane i ostvarene hegemonije¹² nad drugim narodima. Potvrdu ova dva koncepta autor daje u 123. poglavlju gdje za Rimljane izričito navodi da su vlast u Iliriku nametnuli ratom, a da će se prihvaćanje takovoga stanja od Ilira ostvariti *u miru: Tiberium autem filium missurus esset in Illyricum ad firmanda pace quae bello subegerat...*

¹⁰ Pogledati 120. poglavlje.

¹¹ Dominacija – jedan od koncepta unutar CDA koji podrazumijeva zloupotrebu moći.

¹² Hegemonija – prihvatanje nametnute moći.

(C. 123) *Sina Tiberija namjeravao je poslati u Ilirik da mirom učvrsti ono što je ratom bio podvrgnuo,...*

Panonce je također okarakterisao kao protivnički, narod s kojim su Rimljani ratovali a koji su, udruženi s Delmatima, predstavljali stvarnu prijetnju Italiji:

... universa Pannonia, insolens longae pacis bonis, adulta viribus, Delmatia omnibusque tractus eius gentibus in societatem adductis consilii, arma corripuit... neque tutum visum abdito in interiora exercitu vacuum tam vicino hosti relinquere Italiam. (Vell. 2. 110. 2)

... Panonija, obijesna zbog blagodati dugotrajna mira i narasla u snagama, i Dalmacija koja se podigla na oružje jer su sva plemena toga kraja bila privučena tome cilju, bile su razlog zbog kojeg se nije činilo sigurnim ostaviti Italiju izloženu tako bliskom neprijatelju.

Autor povremeno argumentira svoju tvrdnju služeći se i brojkama naroda i plemena koji su se digli na ustanak: *više o osam stotina hiljada... gotovo dvije stotine hiljada pješaka... i devet hiljada konjanika...* (C. 110). Taj vrlo konkretan broj vojnika pod oružjem intenzificira nazivajući ih *tim neizmjernim mnoštvom*, od kojeg se jedan dio pokoravao *vrlo vatrenim i iskusnim vojskovođama*, te je odlučio *udariti na Italiju*. Preplitanjem diskurzivnih strategija, nominacije, predikacije i intenzifikacije, kojih autor nije bio niti svjestan, stvara se iznimno snažan efekt oponiranja tuđeg nacionalnog identiteta kao prijetnje *rimskome* koji je ponovo *ugrožen*.

Rimljani i svi drugi, bez obzira na koji način su nominirani, uvijek se javljaju kao dvije potpuno suprotstavljene društvene kategorije: *Iliri, Germani, Panonci, Delmati* – jasna distinkcija u odnosu na *Rimljane*, ali i istovremeno priznavanje ovih zajednica kao oficijelnih naroda.

Rimski autori među kojima i Velej Paterkul često posežu za predikacijom *božanski* uz nominaciju cara Augusta¹³ (C. 96). Premda autor ovu atribuciju koristi kao neodvojivu od carevoga imena (on ju je on dobio od senata kao izraz servilnosti i priznanja njegove suverenosti), primjetno je da se njezinim prisustvom u karakterizaciji cara kao sudionika u datoj društvenoj stvarnosti veliča položaj rimskih vladara implicitno unizujući vladare *drugih*. Stoga ovako snažnu predikaciju svakako možemo promatrati kao strategiju nametanja rimskog nacionalnog identiteta nad identitetima drugih naroda jer carevi niti jednog drugog naroda nisu nazivani božanskim.

¹³ Rimski se carevi od Augusta pa nadalje uzvisuju iznad kategorije ljudskog te se smatraju božanstvima koja obitavaju među ljudskim rodom.

Perlustrata armis tota Germania est, victae gentes paene nominibus incognitae, receptae Cauchorum nationes: omnis eorum iuventus infinita numero, immensa corporibus, situ locorum tutissima, traditis armis una cum ducibus suis saepta fulgenti armatoque militum nostrorum agmine ante imperatoris procubuit tribunal. (Vell. 2. 106. 1)

Naše je oružje prošlo čitavom Germanijom, pobijedeni su narodi imenom gotovo nepoznati, ponovo pokorena plemena Kaučana: cjelokupna njihova momčad, brojem neizmjerena, golemih tjelesa, položajem veoma zaštićena, pala je ničice pred tribunalom vojskovođe predavši oružje zajedno sa svojim vođama, okružena blistavom i naoružanom povorkom naših vojnika.

U navedenom primjeru predikacijom *narodi imenom gotovo nepoznati* autor eksplicitno naglašava njihovu beznačajnost u odnosu na svoj, rimski narod; s druge strane, *transformiranjem protivnika*, mladića iz plemena Kaučana, u *momčad brojem neizmjernu, golemih tjelesa, položajem veoma zaštićenu*, koji su, ne samo pokoreni, nego *ničice pali i predali oružje zajedno sa svojim vojskovođama*, ističe vojnu nadmoć Rimljana nad njima. Nemoć protivničke stane Paterkul dodatno pojačava ciljanim odabirom predikacija kojima uzvisuje rimsku vojsku: *blistava i naoružana povorka naših vojnika*. Ovdje se autor preko prisvojnog determinatora *naših* sasvim jasno identificira kao pripadnik pobjedničke strane. Čitavu pripovijest dodatno su osnažile ciljane nominacije procesa kojima se, s jedne strane ističe nemoć neprijatelja, a s druge, nadmoć Rimljana: *pobijedeni, pokorena, pala je, predavši, okružena, podvrgnuti, savladani*. Očita je ideološka namjera autora: veličanjem položaja, broja i fizičke snage germanskih mladića prikazuje još većim njihov pad.

Na sličan način V. Paterkul govori i o Partima:

Prior Parthus apud Gaium in nostra ripa, posterior hic apud regem in hostili epulatus est. (Vell. 2. 101. 3)

Prvo se Part gostio kod Gaja, na našoj, potom ovaj, kod kralja, na neprijateljskoj obali.

Iako u čitavom ovom poglavlju autor o Partima i njihovom kralju govori s vidnim uvažavanjem, ipak završava karakterizacijom *na neprijateljskoj obali* gdje drugu stranu izravno okarakteriše kao neprijateljsku, suprotstavljenu.

Na temelju odabranih primjera kao i na temelju čitave *Rimske historije* zaključili smo da V. Paterkul svojim leksičkim i gramatičkim izborima, koristeći često istovremeno više diskurzivnih strategija i makrostrategija, očito aludira na snažnu opoziciju između *nas* – pozitivno/legitimiziranje i *njih* – negativno/kriminaliziranje: narodi

koji stoje nasuprot Rimljanima, njihova kultura, društvena organizacija i sistem vrijednosti, gotovo uvijek su *barbari, neprijatelji*, jednostavno *drugi, različiti*. Oni su stalna potencijalna opasnost od koje treba *braniti, štiti, sačuvati* vlastiti nacionalni identitet jer je *ugrožen, u opasnosti je*. Koliko god je nastojao u nekim okolnostima biti objektivn i *drugima* priznati dostojanstvo i narodnost, autor je ipak izgradio snažan politički diskurs *različitosti* jer sve što je *nerimsko* ili *drugačije*, ipak je *barbarsko*, inferiorno rimskome i neprihvatljivo. V. Paterkul je ovakvim leksičkim i gramatičkim izborima očito gradio diskurs nacionalnog glorificiranja sebe i svoga naroda¹⁴ nad *drugima*.

3.2. Toponimi

Toponimi su nužni i najčešće nesvjesni leksički izbori koje V. Paterkul, kao ni bilo koji drugi historiograf, ne može zaobići u narativu osvajačkog, ratnog sadržaja; nemoguće je navoditi ili opisivati takva dešavanja, a da u to nisu uključena imenovanja mjesta i prostora na kojima su se ona odvijala. Međutim, u diskurzivnoj interpretaciji tendenciozno pisane historiografije toponimi imaju snažnu ideološku funkciju iako autori ponekad toga nisu niti svjesni. Njima se ipak upućuje na veličinu prostora na kojem je jedan narod vladao, u ovome slučaju rimski, čime se ujedno inzistira na njegovoj nadmoći nad drugim narodima.

U 98. poglavlju autor navodi da su se ratna dešavanja odigravala u Germaniji i Panoniji, a da je u isto vrijeme buknuo *strašan rat u Trakiji*. Suzbijen je zahvaljujući junaštvu Lucija Pizona; time je vraćena *Aziji sigurnost, a Makedoniji mir*. Autor definiranjem geografskih područja toponimima *Germanija, Panonija, Trakija, Azija* kojima upućuje na prostornu širinu na kojoj su Rimljani vladali, nesvjesno stavlja u fokus veličinu svoga naroda opisujući poduhvate njegove vojne sile na bojnopolju. Te prostorne granice spontano pomjera prelazeći postepeno na opisivanje drugih područja na kojima su se Rimljani našli u svojim pohodima što se proteže kroz cijelo njegovo djelo:

Et eodem mira felicitate et cura ducis, temporum quoque observantia, classis, quae Oceani circumnavigaverat sinus, ab inaudito atque incognito ante mari flumine Albi subvecta, cum plurimarum gentium victoria parta cum abundantissima rerum omnium copia exercitui Caesarique se iunxit. (Vell. 2. 106. 3)

A zahvaljujući istoj čudesnoj sreći i brizi vojskovođe, kao i pomnom promatranju vremena, i brodovlje, koje je bilo oplovilo zaljeve Oceana, od prije toga neviđenog i nepoznatog mora povezano rijekom Albom, nakon pobjede stečene nad veoma velikim brojem naroda, zajedno s neizmjernim obiljem svih stvari, pridružilo se vojsci i Cezaru.

¹⁴ Usporedi van Dijk 2008b, 145.

U istom poglavlju koristi i vrlo konkretnu, brojčanu specifikaciju za razdaljinu *od 500 miljokaza od Rajne pa sve do rijeke Albe koja teče pored zemlje Semnonaca i Hermunduraca*, a koja je i ovdje vješto iskorištena kao argument veličine rimske prostorne vlasti. Primjećujemo da su toponimi u antičkim tekstovima imali daleko snažniji učinak nego u savremenim jer, ako imamo na umu da su se tada razdaljine prevaljivale i osvajale pješice ili na konju, onda je sasvim jasno koliko je njihova toponimska specifikacija učinkovita, ne samo u ideološkom, nego u stvarnom fizičkom smislu. O tome će biti riječi i u narednom poglavlju u okviru *geografskih* toposa.

3.3. Toposi

Topoi, lat. loci – mjesta su bitni elementi u strukturi argumentacijske sheme koja vodi od tvrdnje do zaključka. R. Wodak ih definira kao *dio argumentacije*¹⁵ jer u sebi sadrže dimenziju *obavezujućeg* što argument čini valjanim u određenom kontekstu. Ako, pak, na putu do zaključivanja dođe do odstupanja od pravila racionalne argumentacije, oni prelaze u logičke pogreške¹⁶. Richardson ih ne veže eksplicitno za teoriju argumentacije kao Wodak, nego ih naziva *općenitim ključnim idejama iz kojih se mogu generirati specifični stavovi ili argumenti*¹⁷. Iz toga proizlazi da toposi imaju značajnu funkciju u analizi gradnje nacionalnog i nadnacionalnog identiteta jednoga naroda jer, ne samo da nude prostorni, historijski, kulturološki i politički okvir ove društvene stvarnosti, nego su i bitna poveznica u diskurzivnoj interpretaciji kojom se taj društveni realitet opravdava i prikazuje kao prihvatljiv.¹⁸ To nas također dovodi do zaključka da toposi imaju manipulativnu funkciju u okviru strategije argumentacije.

Tako npr. Paterkulovo nazivanje drugih naroda *neprijateljima* ili *barbarima* implicitno uvodi tvrdnju da se radi o strani od koje Rimljanima prijeti opasnost, koja “napada”, a tvrdnja, opet, navodi na zaključak da Rimljani s tom stranom moraju ući u sukob, moraju se “braniti”. Grupacija *oni* su nositelji negativnosti, onoga što je loše pa se time opravdava sve što skupina *mi – Rimljani* u tom sukobu učini.¹⁹ Ovakvi toposi su u izravnoj vezi s diskurzivnom interpretacijom rimske ratne politike koju Paterkul opravdava i u potpunosti legitimizira. Istu funkciju imaju **kulturološki toposi** *preci, starina, običaji, vrlina* i sl. koji ukazuju na duboku svijest Rimljana o posjedovanju vrednota kakve *barbari* nemaju što se, opet, javlja kao argument koji

¹⁵ Wodak 2006, 74.

¹⁶ Logičke pogreške su u logici i retorici neispravni zaključci nastali nepravilnim zaključivanjem.

¹⁷ Richardson 2004, 230.

¹⁸ O antičkim književnim toposima također pogledati u dodatnoj literaturi.

¹⁹ Van Dijk 2018, 33 (Ideološka polarizacija temelji se na dobrim svojstvima *mi* – grupe i na lošim svojstvima *oni* – grupe).

vodi do zaključka da takve tekovine treba *braniti, štititi, čuvati*. U skupinu toposa koji su u funkciji veličanja rimskog kulturološkog i historijskog naslijeđa spadaju svakako i oni tipa: *vir (muž), senat, država* itd. *Vir – muž* je kulturološki topos vezan izravno za rimsku kulturu u kojoj se ovakvim imenom ne naziva samo oženjen čovjek, suprug neke žene, nego iznimno hrabar i poduzetan muškarac, odan državi i rimskome narodu. To je ujedno argument kojim se opravdavaju sva njegova djela jer su iz opravdanog razloga učinjena; uz to se presuponira činjenica da su ona sama po sebi pozitivna.

Senat i država su snažni toposi institucionalizirane moći, odn. **autoriteta**; senat je upravno tijelo u državi, garancija legalnog donošenja i provođenja zakona, institucija koja osigurava stabilnost države, a država je sigurnost građanima. Sve su to argumenti koji nas ponovo vode ka zaključku da su to vrednote i tekovine koje su Rimljani gradili od samoga osnutka Grada²⁰; njih treba štititi i braniti, a sve što se pri tome učini *drugima*, opravdano je.

Toposi **komparacije** naroda i njihovih sistema vrijednosti također su snažno ideološki motivirani; tu su toposi komparacije **različitosti** primarni, dok onih iz komparacije **sličnosti** gotovo i nema. U takvoj usporedbi ideološki se za *Rimljane* veže presupozicija “*mi smo iznad njih*”, a za *druge* “*oni su inferiorni u odnosu na nas*”. **Geografski** toposi, odn. toposi prostornih i vremenskih okvira uspostavljanja rimske vladavine jednako su ideološki korišteni jer se upravo njihovom upotrebom nameće svijest o veličini rimske teritorije, a time i vladavine; to su prostori i narodi kojima se nameće rimska nadmoć, čime se i rimski nacionalni identitet nameće nad identitetom pokorenih. Ovi toposi očituju se kroz brojne toponime u rimskoj historiografiji općenito; kod V. Paterkula česti su: *Germania, Pannonia, Dalmatia, Illyricum, Oceanus, Syria, Asia* itd. Oni upravo svjedoče o prostornoj veličini rimske vlasti od istoka do zapada, od sjevera do juga.

Analiza toposa u okviru argumentacije kao diskurzivne strategije navodi i na zaključak da se pojedine skupine toposa same javljaju kao “argument” koji vodi ka drugoj skupini toposa kao “posljedici”. Tako se **historijski i kulturološki** toposi te oni vezani za nacionalni identitet Rimljana često javljaju u funkciji argumenta koji vodi ka toposima **rata** jer *običaji, preci, rimska božanstva, država, starina, vrlina, Rimljani* i sl. vode ka *opasnostima, sukobima, junačkim djelima, postignućima* itd. koji su u konačnom ishodu uvijek legitimizirani i opravdani.

Na koncu zaključujemo da upotrebom toposa bilo koje kategorije, kao i upotrebom prethodno obrađene kolektivne agentivnosti, autor nedvojbeno ponovo

²⁰ Grad pisano velikim slovom u rimskoj književnosti uvijek upućuje na Rim.

inzistira na **ideološkoj polarizaciji** *mi – oni* jer se u ovakvoj kategorizaciji društvenih skupina dobro i pozitivno veže za skupinu *mi*, dok se sve loše i negativno veže za skupinu *oni*; ovakva polarizacija očituje se kroz specifične društvene stavove i djela.²¹ Na temelju analize odabranih primjera iz Paterkulove *Rimske historije* kao i na temelju klasifikacije toposa po I. Žagaru²², izdvojili smo sljedeće skupine prema njihovom sadržaju i funkciji:

1. historijski i kulturološki toposi:

- *preci, običaji, stari* (vrijednost porijekla, tradicije i moralnih vrednota ustanovljenih i čuvanih od osnutka Grada);
- *muž* (topos muževne sposobnosti, vojničke hrabrosti, požrtvovanosti za državu i narod);

2. toposi autoriteta:

- *senat* (topos upravnog tijela, instrumenta izvršavanja vlasti);
- *država* (topos garancije i sigurnosti rimskome narodu);

3. toposi duhovnog života:

- *vrlina* (topos etički valjanog djelovanja u svakodnevnom životu Rimljana);
- *zazivanje božanstava: O, dobri bogovi...* (topos pozivanja na božanske autoritete);

4. geografski toposi/toponimi - toposi prostornih i vremenskih granica,:

- *rijeka, obala, most, močvara, dan* (ovi toposi su često mnemotehničkog karaktera);
- *Ocean, Germanija, Dalmatia, Pannonia, Syria* (toposi prostorne veličine vladavine rimskog naroda).

5. toposi rata:

- *vojskovođa* (topos organizatorskih i predvodničkih sposobnosti u vojsci i topos pouzdanosti);
- *pobjednici/pobjeda, podvrgnuti, junačka djela* (toposi uspjeha skupine *mi*);
- *sukob, rat, opasnost, prepreka* (toposi iskušenja, prijetnji i posljedica);

6. toposi nacionalnog identiteta:

- *Rimljani* (topos poređenja – presupozicija *mi smo superiorni u odnosu na njih*);
- *barbari* (topos poređenja – presupozicija *oni su inferiorni u odnosu na nas*);
- *neprijatelji* (topos različitosti, suprotstavljenosti gdje je suprotna strana nositelj negativnosti).

²¹ Van Dijk 2018, 32.

²² Žagar 2010, 6 -7.

U nastavku rada dajemo tabelarni pregled diskurzivnih strategija korištenih u funkciji gradnje rimskog nacionalnog i nadnacionalnog identiteta u okviru kojih su korišteni toposi kao dio argumentacijske teorije:

Tabela 2: Konstruktivne strategije (strategija opravdavanja i relativiziranja)

Strategije	Toposi (u argum. teoriji)	Sredstva realizacije
Pozitivna prezentacija <i>nas</i> s mogućom presupozicijom <i>mi smo supriorni u odnosu na druge</i> ;	Topos poređenja (topos razlikovanja);	Kolektivna agentivnost: <i>Rimljani – barbari, neprijatelji</i> ;
Autoritet, autonomnost, kontinuitet i državna stabilnost – legitimizacija države;	Topos institucionalizirane moći; Topos sigurnosti za rimskog građanina;	Imenice kao rimske institucije i garancija njihovog funkcionisanja: <i>senat, država, vijeće, vojska</i> ;
Kontinuitet rimske kulture i historije;	Topos etičke vodilje u svakodnevnom životu; Topos pozivanja na autoritet bogova; Topos nacionalnih vrednota i tradicije;	Imenice i sintagme duhovnog sadržaja: <i>vrlina, zazivanje božanstava</i> ; Imenice izrazito pozitivne konotacije iz kulturološkog i historijskog konteksta: <i>starina, preci, vrlina</i> ;

Tabela 3: Transformativne strategije

Strategije	Toposi (u argum. teoriji)	Sredstva realizacije
Pozitivna prezentacija <i>nas</i> : "Rim i Rimljani su model uspješne države i naroda";	Topos poređenja (topos različitosti: <i>mi smo brže i uspješnije napredovali od drugih</i>);	Vlastite imenice: nazivi države/carstva i naroda s pozitivnom konotacijom: <i>Rim, Rimljani</i> ;
Obrana;	Topos prijetnje;	Preuveličavanje broja ilirskih vojnika u sukobu; Pežorativna atribucija – <i>barbari</i> ;
Afirmacija <i>nas</i> posredstvom božanske naklonosti i pomoći;	Topos poređenja (topos različitosti <i>bogovi su na strani Rimljana više nego na strani drugih naroda</i>); Topos uzvišenog cilja dirigovanog od bogova;	Afektirano veličanje svega što je dobro u Rimu;

Tabela 4: Asimilacijske strategije

Strategije	Toposi (u argum. teoriji)	Sredstva realizacije
Isticanje državnog i narodnog jedinstva;	Topos poređenja (topos sličnosti, topos različitosti);	Vlastite imenice koje evociraju asimilativne atribucije <i>Rim, Rimljani, rimski građani</i> u opreci s drugim narodima <i>Iliri, Germani, ...</i> Imenice duhovnog i historijskog karaktera <i>vrlina, preci, običaji, zakoni</i> ;
Inzistiranje na duhovnoj, kulturološkoj i historijskoj povezanosti rimskih plemena; Intra-nacionalna povezanost Rimljana;	Topos komparacije (topos sličnosti);	Leksemi čije semantičke komponente upućuju na nacionalno jedinstvo i povezanost <i>rimski građani</i> ;
Odgovornost; Odbrana (uključujući polarizaciju <i>mi/oni</i> i potpuno izoliranje <i>drugih</i>);	Topos poređenja (topos različitosti);	Leksemi polarizacije <i>mi/oni</i> ; Implicirana ideja <i>mi smo narod koji mora braniti svoje tradicije od drugih</i> ;
Briga za budućnost države i naroda;	Topos posljedice (sigurnosti ili katastrofe po državu);	Zavisne rečenice s uzročno-posljedičnom i pogodbenom povezanošću;

Tabela 5: Disimilacijske/destruktivne strategije

Strategije	Toposi (u argum. teoriji)	Sredstva realizacije
Devalorizacija drugih;	Topos poređenja (topos razlikovanja koji uključuje negativne insinucije vezane za vrijednosti <i>drugih</i>);	Imenice duhovnog karaktera <i>vrlina, božanstva</i> ;
Veličanje naše državotvornosti;	Topos države kao stabilnog oslonca (uz presupoziciju <i>drugi to nemaju</i>);	Implikacija; <i>mi imamo vrijednosti kojima se drugi ne mogu pohvaliti</i> ; Leksemi – državna tijela kao garancija provođenja zakona i prava građana <i>senat, vijeće, vojska</i> ;

4. Interpretacija rezultata

Ponuđena analiza ukazala je na činjenicu da rimski nacionalni i nadnacionalni identitet nisu gradili samo vladari i vojskovođe svojim vojnim pohodima, pokoravanjem drugih naroda i nametanjem rimskih sistema vrijednosti; veličanje svoje nacije, njezinih postignuća i uspjeha, Rimljani u velikoj mjeri duguju spisateljskoj vještini svojih historiografa i pjesnika. Neki od njih će ostati upamćeni po svojim pretjerivanjima i iznimnoj pristranosti; u tu skupinu svakako se ubraja i Velej Paterkul. Analizom smo također došli do zaključka da prikaz drugoga naroda kod rimskih autora najčešće nije stvarna slika njegovog nacionalnog identiteta; to je vrlo često puki stereotip koji su Rimljani gradili na temelju vlastitih predrasuda i nerazumijevanja *drugih*. Prva prepreka tome bio je upravo jezik, ali i nerazumijevanje konteksta i načina na koji su drugi narodi gradili svoje identitete.

Uvidjeli smo da je Paterkulov diskurs nametanja rimskog nacionalnog identiteta nad identitetima drugih naroda vođen rimskim društvenim pravilima, normama i zakonitostima ponašanja. Temelj ideološki vođenom prikazu svoga naroda kao superiornog s jedne strane, i *drugih*, koji su u konačnici svakoga konteksta inferiorni, pronalazi u diskurzivnim strategijama i makrostrategijama koje u odnosu suprotstavljenosti grade snažan učinak. Uočili smo da je *konstruktivna* makrostrategija ovome autoru poslužila kao baza konstruiranja narativa jer sve počinje upravo od gradnje rimskog nacionalnog identiteta. Daljnjim preplitanjem ostalih makrostrategija, identitet njegovog naroda postupno se nameće kao nadmoćan u odnosu na identitete *drugih*; tome je najučinkovitije poslužila makrostrategija *disimilacije*, tj. inzistiranje na razlikovnim obilježjima nacionalnih identiteta *Rimljana* i *drugih*. Tome učinku doprinijele su i ostale makrostrategije s obzirom na ideološku funkciju svake od njih. Također je uočeno autorovo snažno inzistiranje na ideološkoj opoziciji *mi – oni* u kojoj je sve što čini skupina *mi* opravdano, legitimizirano i prihvatljivo, dok je svako djelovanje skupine *oni* delegitimizirano jer je u suprotnosti s djelovanjem skupine *mi*. Jednak učinak autor je postigao i primarnim diskurzivnim strategijama DH pristupa: *nominacijom*, *predikacijom*, *perspektivizacijom*, *argumentacijom*, *intenzifikacijom/mitigacijom* jer su svi lingvistički izbori usmjereni na opravdavanje rimske osvajačke politike dajući presliku nejednakih odnosa moći među sudionicima u datim kontekstima. Lingvistički građenim odnosima nejednakosti u kojima rimski nacionalni identitet pretvara u nadnacionalni, V. Paterkul ukazuje na privilegiranost svoga naroda nad *drugima*.

Dakle, sveprisutni politički diskurs u rimskoj historiografiji ima svoju manipulativnu svrhu, u ovome slučaju obostranu: manipulativno djeluje na same Rimljane

gradeći kod njih uvjerenje da su nedvojbeno iznad *drugih* ne samo na temelju prostorne veličine i vojne sile, nego i na temelju vlastitih društvenih normi i sistema vrijednosti. S druge strane, jednakim argumentima uvjeravaju se *drugi* da su njihove tradicije i sistemi vrijednosti daleko ispod rimskih te da je time i njihov nacionalni identitet inferioran rimskome. Zaključujemo da je iznimno snažna uloga jezika u karakteriziranju i etiketiranju sudionika u društvenom i političkom diskursu ciljane epohe jer svjedoči o društvenim praksama datoga vremenskog i prostornog okruženja, u ovome slučaju o odnosu Rimljana naspram drugih naroda, ali i samih sebe što je Velej Paterkul u velikoj mjeri nesvjesno iskazivao.

Summary: Collective agency and topoi in the function of creating Roman national and supranational identity in the historiographical narrative of Velleius Paterculus

A narrative, even a historiographical narrative, is considered a special discursive genre that is ideologically motivated and directed because it often becomes a way of building and expressing identity within CDA. An important dimension of such narratives is the author's self-concept and self-identification as a member of a group with a supranational identity. Such self-positioning strengthens the author's national pride, which greatly influences the creation of a discourse with which he builds, describes, projects, confirms and imposes the national identity of his people.

Namely, there are specific markers by which members of different social community-nations are identified; the first among them is language, with its double function: it is both a factor of communication, and often also an obstacle to mutual understanding and rapprochement in communication. There are also social and cultural categories such as social hierarchy, dress, eating habits, religion, etc. The different roles of social actors in the interactions of different social groups (i.e., the conquerors and conquered) often also make it difficult to build relations. There are also contradictory values derived from different political and ideological beliefs in the context of the Roman conquest policy, as well as aspects of social, cultural, political and historical changes unacceptable to the conquered country in the context of the imposition of another's value system.

Roman historiography has provided an excellent narrative platform for the discursive construction of the identity of the Roman people, but also an analytical framework for its analysis and interpretation. Language often plays a key role in creating and describing different behavior patterns, developing different value systems and imposing them on the values of others. These are forms of identity formation, integrated into a certain historical, socio-political, cultural or economic context. The creation of a supranational identity is an echo of the ideology of not only the Romans of that time, who established a physical form of power over a large geographical area and over the people who lived there, but also of the authors themselves, who, through the discourse built through their narratives, recorded, spread and preserved that dominance. Thus, the hegemonic identity of the Romans was imposed, which others were forced to accept. Therefore, the formation of the national and supranational identity of any nation is a kind of linguistic manifestation of ideology; in the texts of Velleius Paterculus analyzed in this paper, this kind of ideology supported unequal power relations, which is ultimately its purpose.

BIBLIOGRAFIJA

Skraćenice

CDA	Kritička diskursna analiza
DH pristup	Diskurzivno-historijski pristup

Izvori

- Velleius Paterculus. *Historia Romana (Velleius Paterculus: Histoire Romaine. Vols. 1–2)*, ed. J. HELLEGOUARC'H), Paris: Societe d'edition Les Belles Lettres, 1982.

Literatura

- Bamberg et al. (ur.) 2007 – M. Bamberg, A. De Fina, D. Schiffrin, *Selves and Identities in Narrative Discourse*, John Benjamins Publishing Company, 2007.
- De Fina 2003 – A. De Fina, *Identity in narrative: a study of immigrant discourse*, John Benjamins Publishing Company, 2003.
- De Fina et al. 2006 – A. De Fina, D. Schiffrin, M. Bamberg, *Discourse and Identity*, Cambridge University Press, 2006
- Fairclough 1989 – N. Fairclough, *Language and Power*, Longman, 1989.
- Mathisen 2006 – R. W. Mathisen, Peregrini, Barbari, and Cives Romani: Concepts of Citizenship and the Legal Identity of Barbarians in the Later Roman Empire. *The American Historical Review*, 111(4), 2006, 1011–1040.
- Morley 2010 – N. Morley, *The Roman Empire: Roots of Imperialism*, Pluto Press, 2010.
- Reisigl 2017 – M. Reisigl, The Discourse-Historical Approach, *The Routledge Handbook of Critical Discourse Studies*, Routledge, 2017.
- Richardson 2004 – J. E. Richardson, *(Mis)Representing Islam: the racism and rhetoric of British Broadsheet newspapers*, John Benjamins – Routledge, 2004.
- Rubel 2020 – A. Rubel, What the Romans really meant when using the word “Barbarian”: Some thoughts on “Romans and Barbarians”, Rubel in A; Curcă R. -G; Symonds R. -U. Voß P; H. (eds., *Rome and Barbaricum: Contributions to the Archeology and History of interaction in European Protohistory*, Archaeopress, 1–21.
- Schiffrin 1996 – D. Schiffrin, *Narrative as Self-Portrait: Sociolinguistic Constructions of Identity*, *Language and Society* 25, 1996, 167–203.
- Sanford 1948 – E. M. Sanford, Bibliophile and Barbarian in Ancient Rome. *The Classical Journal*, 44(1), 1948, 57–58.

- Škiljan 1992 – D. Škiljan, *Dijalog s antikom*. Latina et Graeca, 1992.
- Van Dijk 2001 – T. A. Van Dijk, Critical Discourse Analysis, D. Tannen et al. eds. *Handbook of Discourse Analysis*, Blackwell Publishers, 2001.
- Van Dijk 2003 – T. A. Van Dijk, *Ideology and discourse*, Ariel, 2003.
- Van Dijk 2007 – T. A. Van Dijk, *Discourse as Social Interaction: Discourse Studies, A Multidisciplinary Introduction*, vol. 2; Sage, 2007.
- Van Dijk 2008b – T. A. Van Dijk, *Discourse and Power*, Houndmills Palgrave Macmillan, 2008b.
- Van Dijk 2018 – T. A. Van Dijk, Socio-cognitive discourse studies, in Flowerdew J; Richardson E. (eds), *The Routledge Handbook of Critical Discourse Studies*, Routledge, 2018.
- Wodak et al. 1999/2009 – R. Wodak, R. de Cillia, M. Reisigl, K. Liebhart, *The discursive construction of national identity*. 1st and 2nd ed. Edinburgh University Press, 1999/2009.
- Wodak, Meyer 2006 – R. Wodak, M. Meyer, *Methods of Critical Discourse Analysis*, London: Sage, 2006.
- Yanakieva 2018 – S. Yanakieva, Language and Ethnic Identity of the Thracians during the Roman Age and Late Antiquity, Lyudmil Vagalinski et al. (eds), *Proceedings of the First International Roman and Late Antique Thrace Conference "Cities, Territories and Identities"* (Plovdiv, 3rd – 7th October 2016), Bulletin of the National Archeological Institute, XLIV, Sofia 2018, 131-139.
- Ž. Žagar 2021 – I. Ž. Žagar, *Four Critical Essays on Argumentation*. Dostupno na: (<https://www.pei.si/ISBN/978-961-270-336-3.pdf>). (Pristupljeno: 6. 4. 2023.)